

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Пенка Стилиянова Данова

за дисертационния труд на Милена Георгиева Стойкова на тема
„Николо Макиавели за историята и управлението на обществото“ (374 с.)
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление 2.2. История и археология;
научна специалност „Обща средновековна история“

Предмет на дисертационния труд е творчеството на италианския политически мислител, дипломат, политик, историк и писател Николо Макиавели (1469–1527). Разработването на дисертация по някои от проблемите на това творчество е сложна и отговорна задача, тъй като става дума за автор, чиито трудове у нас са били предмет на изследване преимуществено от страна на философи, историци на държавата и правото, социолози и в по-слаба степен – на литератори италианисти. Липсват български изследвания, посветени преди всичко или единствено на анализа и оценката на Макиавели като историк на родната му Флоренция. В това отношение третата глава на дисертационния труд „Николо Макиавели като историк“ представлява първи опит у нас за анализ на историографското наследство на флорентинеца, за представянето и оценяването му в контекста на флорентинската историография. Друга трудност при разработването на проблематики, свързани с творчеството на великия флорентинец, е недостатъчните преводи на български език на неговото творчество. С изключение на най-известното му произведение „Владетелят“ (в по-старите преводи – „Князът“), чийто девети пореден превод бе отпечатан през 2014 г. (преводач С. Славчев, издателство „Изток-Запад“), българският читател и изследовател разполага с цялостни преводи на „Флорентински истории“ и на комедията „Мандрагора“, както и с частични преводи на „Размишления върху първите десет книги на Тит Ливий“ – съчинението-близнак на „Владетеля“, в което в противовес на княжеските владения е проследена историческата съдба на републиките и без познаването на което е немислима адекватната интерпретация на философско-историческото наследство на Макиавели. Едва ли ще е излишно да изтъкна, че

освен тези основни трудове, голямо значение за разбирането на политическите и философските възгледи на флорентинеца имат и т.нар. второстепенни като „За военното изкуство“, „Описание на начина, по който се държа херцог Валентино при убийството на Вителоцо Вители, Оливерото от Фермо, сеньор Паголо и херцог Гравина Орсини“, „Животът на Кастручо Кастракани от Пиза“ и др., на които още в началото на XX столетие у нас обърна внимание проф. Ив. Д. Шишманов, но които и до днес не са преведени и/или изследвани. Към тях несъмнено трябва да се добави и огромната по обем кореспонденция на Макиавели с негови съвременници и приятели, сред която ще открия писмата, разменени с Франческо Ветори (1474–1539), които са изключително важни за разбирането на флорентинската политическа мисъл от епохата на Зрелия ренесанс. Впрочем необходимостта да се ползват съчиненията на Макиавели на чужд език не представлява трудност за докторантката на самостоятелна подготовка Милена Стойкова, тъй като тя владее италиански език и както личи от изложението умее нещо да се справя с оригинални и преводни текстове.

Темата на дисертационния труд, формулирана преди доста години, е твърде обща и звучи по-скоро като заглавие на сборник с избрани мисли на Макиавели, каквито впрочем са издавани у нас. Този недостатък е преодолян в *Увода*, в чието начало ясно е формулирана целта на изследването: „да проследи основни моменти от философско-политическите и исторически възгледи на Николо Макиавели като разкрие приноса му към хуманистичната философия, политическа мисъл и историографска традиция на Флоренция и Италия изключително в контекста на Италианския ренесанс“ (с. 5). Пак там авторката изтъква, че възгледите на Макиавели за историята и управлението на обществото представляват хомогенно цяло. Разглеждането и обособяването им в им в отделни глави и параграфи е необходимо условие за тяхното ясно представяне на читателя (с. 6). Вероятно уговорката се прави, за да се обоснове деликатно разглеждането както на собствено философски възгледи, така и на тези за държавата и обществото от позициите на историка. Твърдението за хомогенността на възгледите е пресилено. Известен е философският релативизъм на Макиавели, както впрочем и този на редица мислители от неговото време. Според мен в това разбиране за възгледите и

личността на Макиавели несъмнено оживава комплексният подход на италианския историк Федерико Шабо (1901–1960), чиито трудове са известни и ползвани от докторантката. Именно този подход, който намирам за приемлив, до голяма степен е определил и структурата на дисертационния труд – разглеждане на историческите условия в Италия и Флоренция през Зрялото средновековие, проследяване на житейския път и творчеството на Макиавели в първа глава; основни философски възгледи за човека и религията във втора; Макиавели като историк в трета, а четвъртата последна глава е посветена на изследователя на човешкото общество (възгледите на Макиавели за държавата, обществото, законите и справедливостта, свободата и идеалната държава).

В *Увода* е направен и преглед на основните теории и подходи към философското и историографското наследство на флорентинския мислител. Те представят в добра светлина труда на докторантката и разкриват умението ѝ да отсява важното и същественото от второстепенното и малозначимото. Основните теории и интерпретации на идеите на Макиавели са разгледани проблемно-хронологично в рамките на XIX–XXI столетие, по школи, като не са пропуснати и някои български приноси (с. 15). Това е сторено пестеливо, тъй като в морето от научна литература, посветена на флорентинеца, един по-обстоен преглед по-скоро би натежал в изложението, отколкото би подпомогнал докторантката при интерпретацията на някои основни идеи и понятия.

Първата глава „Италия, Флоренция и Николо Макиавели“ (18–128) съдържа два параграфа. В първия от тях – „Италия и Флоренция през XIII–XV век“ докторантката представя основните етапи в развитието на старите италиански държави като по-специално се спира на Флоренция и еволюцията на нейните обществени и административни управителни тела от епохата на комуната до към края на XV столетие, за който по традиция се приема, че бележи края на Средновековието (за флорентинската историографска традиция ключова дата в това отношение е смъртта на Лоренцо Великолепни, настъпила през 1492 г.). Проследени са борбите на отделните социални прослойки за участие в градското управление, взаимоотношенията на Флорентинската република с нейните съседи. Този параграф има въвеждащ характер, но е много важен за разбирането на

политическите събития, личности, социални отношения и др., които се откриват както във „Флорентински истории“, така и по страниците на двата основни теоретични труда на Николо Макиавели. Трагичната съдба на Флорентинската република през първите три десетилетия на XVI век, съзвучна с ориса на самия флорентински мислител, умело е втъкана в добрия и фактологично плътен втори параграф от същата глава, в който са разгледани животът и творчеството му. Ще подчертая – цялостното му творчество, включително негови писма, политически речи и административни документи от времето на работата му като втори секретар на Флорентинската република.

Включените на последните страници от дисертацията десет приложения – политически карти на Италия и на Флоренция от Късното средновековие, изображения на Макиавели, на златния флорин на Флоренция и др. в преобладаващата си част са добра илюстрация именно към тази част на труда. При евентуалното му бъдещо издаване бих препоръчала по възможност да се включат и политически карти, илюстриращи промените, настъпили на Апенинския полуостров по времето на политическата дейност и изгнанието на Макиавели.

Втората глава „Основни философски възгледи“ (129–189) е посветена на онези ключови понятия от теоретичния инструментариум на флорентинеца, без изясняването на чието съдържание е немислимо проникването в неговото творчество, в интерпретацията му на историята и възгледите му за управлението на обществото. Тук на първо място е разгледана представата за истината. За Макиавели събитието само по себе си не е ценно и не представлява интерес. Какво и как точно се е случило, какъв е ходът на събитията – това са въпроси, които нямат такова важно значение, каквото им отдават редица негови предтечи, представители на хуманистичната историопис, а и негови съвременници, съсредоточени в текста и критичната му интерпретация. Докторантката правилно е отбелязала, че за Макиавели са важни преди всичко последствията от събитието. Ако те водят до укрепване, усилване, разширяване на границите на държавата, то несъмнено събитието е добро. Ако обратно, в една или друга степен са причина за гибелта на държавата, то събитието е лошо. Ето защо Виктория Кан отбелязва, че Макиавели минава отвъд границите на хуманистичното разбиране за

прагматичната природа на истината, за да я превърне в стратегическо политическо оръжие (с. 132 и бел. 8).

В първия параграф „Николо Макиавели за човека“ е отделено внимание на важни въпроси като представата за човешката природа, за нейната неизменност, за проявата ѝ като „лоша природа“ в политическия живот. Докторантката е обобщила вижданията за човека: като индивид, като гражданин/ военен, като член на обществото. Анализирани са движещите сили в индивидуалната и колективната история. Сериозен е анализът на нееднозначно преводимите понятия *virtù* (доблест и добродетел) и *Fortuna* (щастие, късмет, съдба), използвани както от Макиавели, така и в хуманистичната и ренесансовата историопис. В някои случаи те са представени в съпоставителен план (Марсилио Фичино). Препоръката ми е ако М. Стойкова реши да преработи и оформи за печат дисертационния труд, да съкрати някои становища на чужди автори и да съсредоточи перото си върху своето виждане за съдържанието на тези понятия у Макиавели, с което по-ясно ще се открият приносите ѝ. Това се отнася и до други понятия, разгледани в четвъртата глава на дисертационния труд.

В параграфа „Макиавели за религията“ пестеливо е представено отношението на флорентинския мислител към религиозните вярвания в античността (основно в „Размишленията“) и към християнската религия (пак там, както и във „Владетеля“). И в двата случая е разкрит характерния за Макиавели иновационен подход – да се разглежда и оценява всеки аспект на човешката дейност и историята, включително и на религиозните вярвания през призмата на държавния интерес и общото благо.

Последният параграф „Макиавели за ролята на папството и наемните войски за политическото развитие на Италия“ е изключително важен за разбирането на проблематики от италианската ренесансова историография, тъй като единствените съчинения по тези въпроси, достъпни у нас на български език, са именно творбите на Макиавели. Флорентинецът е един от многото италиански автори от епохата на Зрелия ренесанс, които критикуват Папството и виждат в неговите дипломатически инициативи причината за политическата разпокъсаност на Италия, за чуждите нашествия и армии, кръстосващи Апенинския полуостров, носещи опустошения,

гибел, болести, постоянна политическа и военна нестабилност. В тясна връзка с тези проблеми е и разбирането на Макиавели, че единствената армия, която може да осигури надеждна защита на една държава не са наемните войски, а националната армия (случая с Флоренция – градското и селското опълчение).

Основна и важна част от дисертационния труд е главата „Николо Макиавели като историк“ (190–295). Изложеното в нея разкрива доброто познаване на историята на флорентинската историопис и уменията на докторантката да отсява същественото и важното от второстепенното и малозначимото особено при ползването на секундарна литература (напр. значимото място, отделено на Е. Кокрейн). В параграфа „Мястото на *Флорентински истории* в историографската традиция на Флоренция“ са отбелязани някои от видните ѝ представители, предтечи и идейни вдъхновители на великия флорентинец – от хронистите Дино Компани и Рикордано Малеспини, през Джовани Вилани и неговите продължители до историците Флавио Биондо и Поджо Брачолини, както и гражданските хуманисти Леонардо Бруни и Лино Колучо Салутати. Уместно, но твърде пестеливо е упоменат и Франческо Гуичардини. Представени са възгледите на Макиавели за историята. Този параграф е необходим подстъп към сърцевината на главата – „Основни идеи и теми в историографското наследство на Макиавели“. Тук са подбрани и представени някои основни теми от творчеството на споменатите италиански хронисти и историци, които са съпоставени с писаното от Макиавели – падането на Западноримската империя и варварските нашествия, възстановяване на империята при Карл Велики, оценките и периодизацията на световната история, темата за кръговрата на формите на управление, както и различните теории и легенди за произхода на Флоренция. Задълбочено и аналитично е представено съдържанието на „Флорентински истории“. Докторантката е поставила акцент върху някои важни събития от историята на града на р. Арно от XIV столетие. Към добре разработената материя бих препоръчала на авторката при евентуална публикация да включи повече от материала, посветен на събития от XV столетие, както и да отдели внимание на интересната биографична творба „Животът на Кастручо Кастракани от Лука“. Към тази интересна и приносна част на дисертационния труд ще изкажа някои свои

идейни несъгласия. В увода и заключението на дисертационния труд се изтъква, че ще бъде изследван приносът на Макиавели в *хуманистичната* философия, политическа мисъл и историографска традиция на Италия и Флоренция. По-нататък в изложението (с. 195 и бел. б) като се позовава на итало-американския учен Доменико Виторини докторантката твърди, че Макиавели и Гуичардини били представители на *реторическия хуманизъм*. Разбира се, Макиавели стъпва на достиженията на хуманистите. Това обаче не го прави хуманист или постхуманист. Да се борави с тази терминология за мен е равностойно на това да отнемем най-революционните моменти от политическата мисъл на флорентинеца, т.е. да смием или замъглим същността на неговия принос. Неслучайно по-горе приведох една добре позната и използвана от М. Стойкова мисъл на Виктория Кан. Към нея бих добавила и писаното от Еудженио Гарен, по-специално „Макиавели между политиката и историята“, за да изтъкна личното си разбиране, че намирам по-уместно Макиавели да се представя като ренесансов мислител и историк. Разбира се, това са виждания на друга философска школа.

В четвъртата глава „Николо Макиавели като изследовател на човешкото общество“ (296–351) е отделено място на основни понятия, използвани в теоретичните трудове „Владетеля“ и „Размишления“, чиято по-задълбочена интерпретация е постигната с включване на някои речи и писма на флорентинеца, както и на задължителното използване на секундарна литература. Те са добре формулирани в дисертацията и обстойно представени в „Автореферата“, затова тук няма да повтарям казаното, а ще изтъкна приносите на докторантката. Тя е разгледала съдържанието на понятия като *Stato* (държава), опозицията *nobili, gentiluomini – popolani* (благородници – пополани) и *nobili – plebe* (благородници – плебс), съдържанието на *legge* (закон) и *Iustitia* (справедливост), взаимовръзката между общественото устройство (*gli ordini*) и законите (*le leggi*) и тяхното прилагане, и др. Особено важна е идеята на Макиавели за разложението на обществото, водещо до гибелта на държавата. Изясняването на съдържанието на понятията е важно и полезно за читателя. То продължава вече стореното във втора глава по отношение на термините *virtù* и *Fortuna*. Ще изтъкна, че наличния към момента речник на основни термини в произведенията на Макиавели, изготвен от

Иван Тонкин (Н. Макиавели, *Избрани съчинения*, С. 1985, 684–690) е необходимо и много полезно средство за представяне на понятийния апарат на флорентинския мислител (вж. напр. интерпретацията на нация, религия, свобода). Съществени части от параграфите, включени в последната глава на дисертационния труд са добра основа за попълването на този речник, както по отношение на значенията на вече оформени леми, така и на невключени засега понятия (напр. закон, свобода, но също и любов към свободата, както и представата за робството /*servitù*/, разбирано от Макиавели като загуба на политическа независимост и държавен суверенитет).

Заклучението (352–360) в обобщен вид са изложени основни моменти от дисертацията и са очертани някои от приносните ѝ моменти.

Транскрипцията на чуждите лични имена е добра с някои редки изключения (напр. предаването на имената на папите, в което не се наблюдава спазването на единен принцип – *Лео X* вм. *Лъв X*, *Клементе* /защо не *Клеменс*, след като в предишния случай е използван именителния падеж в латинския?/ VII вм. Климент VII, колкото да спомена двама папи от семейство Медичи).

Авторефератът вярно отразява съдържанието на дисертационния труд. В заключение ще изтъкна, че дисертационният труд „Николо Макиавели за историята и управлението на обществото“ показва добрата подготовка на авторката му в областта на историята на старите италиански държави и по-специално на Флоренция от епохата на Средновековието и началото на Новото време, разкрива задълбочения и критичен прочит както на основните теоретични и исторически съчинения на флорентинския мислител, така и на някои второстепенни творби, документи от флорентинската канцелария и част от кореспонденцията му, който ѝ позволява да представи пълнокръвния му образ на фона на драматичните събития в Италия през първите делетилени на XVI век. Особено място в дисертацията е отделено на Макиавели като историк. Това според мен е най-приносната глава. В нея системно и последователно са изложени основни теми от „Флорентински истории“, някои от които се третира в съпоставителен план с произведения със сходна тематика на флорентински хронисти и историци. Последователно и задълбочено са разгледани основни възгледи като тези за човека, за религията. Очертано е съдържанието на ключови понятия в творчеството на Макиавели,

повечето от които са разгледани в светлината на най-нови изследвания.

Препоръчително е издаването на този труд, в който да се включи и един речник на основните понятия на философско-историческото наследство на Макиавели.

Направените препоръки и критични бележки не са от такова естество, че да ме разколебят да дам много добра оценка за огромния труд, положен от докторантката на самостоятелна подготовка Милена Стойкова. Смятам, че той притежава необходимите качества, за които на авторката му да се присъди образователната и научна степен „доктор“.

18. VIII. 2016 г.

Подпис: .....